

ILLÉS IMRE ÁRON
SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék

Aetas 39. évf. 2023. 4. szám, 86–99.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2023.4.86-99
www.aetas.hu

A városi követségek helyi szabályozása a Római Birodalomban*

Ha a római követségekre (*legatio, presbeia*) gondolunk, elsősorban a rómaiak és a velük kapcsolatban álló népek, államok, királyok között eljáró követek (*legatus, presbys*) és így az ókori nemzetközi diplomácia juthat eszünkbe, amelynek természetesen igen jelentős szakirodalma van.¹ Ugyanakkor a birodalom működése szempontjából nehezen túlbecsülhető a birodalmon belül² követségek jelentősége,³ ugyanis a különböző városok, tartományok is követségek révén⁴ tartották a kapcsolatot a császárral,⁵ a helytartóval,⁶ esetleg magánszemélyekkel,⁷ adott esetben más városokkal,⁸ és így fejezték ki hálájukat, jókívánságaikat vagy éppen részvételüket, illetve próbálták elintézni ügyes-bajos dolgaikat. A rómaiak nagy jelen-

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Magyarul lásd: Takács: *A római diplomácia*, i. m., benne a vonatkozó legfontosabb irodalommal.

² Torregaray Pagola: *Legationes civicas*, 310.: „*diplomática interior*”.

³ Újabb összefoglalások a témához: Rodríguez Neila: *Las legationes de las ciudades*, i. m.; Torrent: *Legati municipales*, i. m.; Castro-Camero: *Ordo decurionum*, i. m.; Torregaray Pagola: *Legationes civicas*, i. m. A *lex Troesmensium* mérvadó kiadása kommentárral: Eck: *Die lex Troesmensium*. A témával kapcsolatos standard összefoglalások többsége még a követküldések részletes szabályozását tartalmazó *lex Irnitana* 1981-es felfedezése és 1986-os publikálása előtt jelent meg, lásd például: Abbott–Johnson: *Municipal Administration*, i. m.; Liebenam: *Städteverwaltung*, i. m.; Langhammer: *Die rechtliche und soziale Stellung*, i. m. A *lex Irnitana* egyes helyeihez – a fentiekén kívül – alapvető még: d’Ors: *La ley flavia municipal (texto y comentario)*, de különösen González Fernández: *The Lex Irnitana* kommentárja.

⁴ Természetesen levelet is küldhettek, tényleges követek nélkül is, vö. Plin. *Ep.* 10.43–44.

⁵ A követekkel hagyományosan a *senatus* tartotta a kapcsolatot (a *locus classicus* Pol. 6.13, ehhez lásd: Walbank: *A Historical Commentary*, 678skk.), a császárkorban azonban ez egyre nagyobb mértékben átkerült a császárhoz, különösen a Iulius-Claudius dinasztia uralkodását követően (Talbert: *The Senate of Imperial Rome*, 411–425.). A császárhoz küldött követségekkel kapcsolatban alapvető szakirodalom: Millar: *The Emperor*, különösen 375skk. Mind Talbert, mind Millar munkájában rengeteg példa található a konkrét követségekről és tárgyalandó ügyekről.

⁶ Forrásainkban a helytartókhöz küldött követségek alulreprezentáltak a császárhoz küldöttekhez képest, ennek ellenére valószínű, hogy a helytartókhöz jóval gyakrabban küldtek követségeket. Mivel azonban ezek szinte rutinszerűek voltak, és kevésbé jelentős ügyeket érintettek, érthetően jóval kisebb arányban említik meg őket. Ha egy követ a császárnál és a helytartónál is járt, a sírfeliratán vagy egy esetleges hálaadó feliraton inkább az előbbit emelhetnék ki, lásd: Eck: *Diplomacy*, i. m.

⁷ A magánszemélyeknek leginkább a város *patronusaként* volt komoly jelentőségük, és velük is követségek révén tartották a kapcsolatot. Erről újabban lásd: Nicols: *Civic Patronage*, i. m.; vö. *Irn.* 61.

⁸ Városok közötti ügyek egyik példáját lásd: Burton: *The Resolution of Territorial disputes*, i. m. Ezeket az ügyeket többnyire a helytartó bevonásával oldották meg, így nemcsak egymáshoz, hanem a helytartóhoz és olykor a császárhoz is küldtek követeket.

tőséget tulajdonítottak ezeknek a követségeknek, amit jól jelez, hogy még a csak töredékesen fennmaradt városi törvényekben is rendszeresen szerepel ez a téma (*Irn.* 44/F-47/I; *Urs.* 92.; *Troesm.* 11; *TH* 142-156); a Digestában (50.7: *De legationibus*), a Codexekben (Cod. 10.65: *De legationibus*; *CTh.* 12.12: *De legatis et decretis legationum*) pedig külön címmel rendelkezik, és az irodalmi forrásokban is gyakran megjelenik,⁹ nem beszélve a számos, főként a birodalom keleti feléből származó feliratról.¹⁰

Az eddigiekből is jól látszik, hogy a téma rendkívül kiterjedt. A követségekkel kapcsolatban vizsgálhatjuk, hogy pontosan milyen ügyekben fordultak az uralkodóhoz;¹¹ kiket, hogyan és milyen célból kértek fel a közösség *patronusának*;¹² milyen gyakran küldtek követséget a városok, vagy éppen mennyire lehetett terhes a számos követség fogadása az uralkodónak;¹³ hogyan változott a kapcsolattartás az egyes *provinciák* és a különböző uralkodók között;¹⁴ hány fős volt egy követség;¹⁵ milyen különbségek lehettek a birodalom keleti és nyugati része között;¹⁶ hogyan utaztak a követek, meddig tartott egy ilyen út¹⁷ stb. A jelen tanulmányban csupán e követségek helyi szintű szabályozásának bemutatására szorítkozom, elsősorban a fent már jelzett városi törvények és a késő római jogforrások alapján. A forrásadottságoknak megfelelően az alább vázolt összefoglalás elsősorban a *principatus* idejére és a birodalom nyugati felére érvényes, de az egyes megállapítások többsége nagy vonalakban érvényes lehet a keleti területekre is. Bevezetőként még ki kell emelni, hogy a különböző (jog)forrásokban felmerülő ellentmondások gyakran többféleképpen is magyarázhatók, és általában nem dönthető el, hogy melyik magyarázat a helyes: tudniillik ha például egy Flavius-kori hispaniai városi törvény rendelkezése ellentmondásban van egy 3. századi jogtudós (például Ulpianus) véleményével vagy egy görög felirattal, nem tudhatjuk, hogy a különbség a térbeli vagy az időbeli távolsággal, esetleg mindkettővel magyarázható-e. Bonyolítja a kérdést az is, hogy például a követek kiválasztásával kapcsolatban mind a városi törvények, mind a *Digesta* szükség esetén lehetővé tette a főszabálytól való eltérést, így ha egy feliraton

⁹ Általában Plinius levelezésére szokás utalni, amelyet helytartóként Traianus császárral folytatott a tartomány igazgatásával kapcsolatos kérdésekről, illetve Philónnak a Caligulanál járt követségről írt kis munkájára, de számos beszámolót olvashatunk a tartományi/városi követségekről Iosephus Flavius és Livius munkájában, Cicero beszédeiben (például Verres ellen) stb., továbbá Menandros Rhetor is külön fejezeteket (422 és 423) szentelt a császárhoz érkező városi követségeknek.

¹⁰ A városi, illetve tartományi követségekkel kapcsolatban forrásaink eloszlása rendkívül egyenetlen, a városi törvények rendelkezései a birodalom nyugati részére vonatkoznak, míg a konkrét követségekről tanúskodó feliratok döntő többségükben a keleti, görög területekről származnak. Ez a különbség valószínűleg nem az eltérő követküldési gyakorlatnak, hanem az eltérő íráshordozónak és így a fennmaradás torzításának, valamint a követségek némileg eltérő státuszának köszönhető. Vö. Eck: *Diplomacy*, 196–202.

¹¹ Millar: *The Emperor*, 375skk., *passim*.

¹² Nicols: *Civic Patronage*, i. m.; *Irn.* 61.

¹³ Dio 52.30.9-10 (a helytartó szűrje meg a követségeket, csak a valóban a császár beavatkozását igénylő ügyeket továbbítja); 55.33.5 és 56.25.7 (Augustus öregkorában már nem volt képes az összes követséget fogadni, így ezt a feladatot három consulviselt emberre bízta); Plin. *Pan.* 79.7 is követségek tömegéről (*legationum turba*) beszél Traianusszal kapcsolatban, míg Dio 68.24.1-2 szerint, amikor Traianus Antiochiában tartózkodott, akkor az ottani földrendés a birodalom összes népét sújtotta, mert mindenholnan érkeztek követek a városba a császárhoz.

¹⁴ Hispániáról lásd: Torregaray Pagola: *Legationes civicas*, i. m.

¹⁵ Souris: *The Size of the Provincial Embassies*, i. m.

¹⁶ Eck: *Diplomacy*, 196–202.

¹⁷ A témához általában lásd: Kolb: *Transport und Nachrichtentransfer*, i. m.

a főszabálynak ellentmondó adatot találunk, az nem feltétlenül azt bizonyítja, hogy a felirat készítésének idején vagy helyén az általános szabályok valóban eltérőek lettek volna.¹⁸

A városi főtisztviselőnek, a *duumvir iure dicundónak* kellett a városi tanács (*ordo decurionum*) elé terjeszteni egy követség ügyét, azaz, hogy hány követet, milyen ügyben és hova kell küldeni, illetve, hogy a követeknek mikor kell elindulniuk. Erről azután a *decuriók* egyszerű többséggel döntöttek (*Irn.* 45/G, *Urs.* 92, *Troes.* 11). A *lex Troesmensium* 11-ben szerepel olyan kitétel is, hogy a követeket vagy *procuratoraikat* az indulás előtt¹⁹ négy nappal értesíteni kellett otthonukban vagy egy gyűlésen. Mivel csak a *decuriók* lehettek követek, az érintett *decurio* nagy valószínűséggel részt vett a tanács ülésén.

Helyi szinten a követségekkel kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés, ami a városi törvényekben és a késő római kodifikációban is részletesen szerepel, az, hogy ki legyen a követ, illetve kinek van mentessége a követi feladat ellátása alól. A követi feladatot forrásainkban *legatio* vagy *munus legationis* kifejezésekkel illették, az utóbbi alapján pedig egyértelmű, hogy a követ nem volt tisztségviselő (*magistratus*), amit tovább erősít, hogy *ad hoc* nevezték ki, illetve nem éves időtartamra. A *munusok* (~közfeladatok, közkötelezettségek) a városok teljes jogú polgárait (*municipes*), az életvitelszerűen ott élő betelepülteket (*incola*) vagy adott esetben a városban ingatlant birtoklókat terhelték – az utóbbiak esetében még akkor is, ha sem polgárok nem voltak, sem életvitelszerűen nem éltek ott. A *munusok* vagy csak anyagi teherrel jártak, vagy személyesen kellett őket ellátni, vagy pedig vegyesek voltak, azaz egyben személyes ügyintézés és költséget is jelentettek,²⁰ és ezeket a közfeladatokat minden érintett köteles volt ellátni – kivéve, ha mentességgel rendelkezett.²¹ A törvényszövegekből úgy tűnik, hogy a követségek teljesítése kapcsán a fent említett csoportoknak is csak kisebb része jöhetett szóba: a *decuriók*, azaz a városi tanács tagjai. A *lex Irnitana* (*Irn.* 44/F) ugyanis világosan előírta, hogy a *duumvir*nek három *decuriába* kell szerveznie a hatvanévesnél fiatalabb *decuriákat*, majd a *decuriák* és a *decuriákba* beosztott *decuriók* között is sorsolással kell kialakítani egy sorrendet,²² a *decuriákat* pedig ebben a sorrendben kell követségbe

¹⁸ Vö. Rodríguez Neila: *Las legationes de las ciudades*, i. m

¹⁹ Eck: *Die lex Troesmensium* 581. és 586. szerint a döntést követő négy napon belül kell értesíteni őket, ezzel az értelmezéssel szemben lásd: Illés: *Some Notes*, 228.

²⁰ A *legatio* alapesetben személyes közfeladat, mivel a követek útiköltséget (*viaticum*) kapnak (vö. *Arc. Char. Dig.* 50.4.18.12). Ha azonban valaki a költségeket is magára vállalja, akkor vegyes közfeladatot lát el.

²¹ A *munusok* rendszeréhez lásd: *Arc. Char. Dig.* 50.4.18. A szakirodalomból lásd: Neesen: *Die Entwicklung der Leistungen und Ämter*, i. m. Magyarul: Pólay: *A római polgárokat terhelő közszolgáltatások rendje*, i. m. Újabbán: Kelemen: *Az igazgatás szolgálata, passim*. A mentességekről általában lásd: *Dig.* 50.6.

²² Nem teljesen világos ennek a sorsolásnak a menete. D’Ors és Torrent felveti annak a lehetőségét, hogy *ad hoc* jelleggel sorsoltak, azaz amikor felmerült, hogy követeket kell küldeni, akkor sorsoltak a *decuriák*, illetve a bennük lévő *decuriók* között (d’Ors: *La ley flavia municipal (texto y Commentario)*, 121–122.; Torrent: *Legati municipales*, 100–101.). Ez a lehetőség véleményem szerint kizárható, mert az *Irn.* 44/F fogalmazása egyértelmű: nem azt mondja, hogy sorsolják ki, hogy ki menjen követségbe (d’Ors és Torrent értelmezése ugyanis ezt jelentené), hanem azt, hogy sorsolják ki, hogy milyen sorrendben (*quo ordine*) lássák el a követi feladatokat a *decuriák* és a *decuriók*. Ennek megfelelően a legvalószínűbb lehetőség az, hogy először kisorsolták, hogy a *decuriák* milyen sorrendben kövessék egymást, majd pedig azt, hogy az ezekben a *decuriákban* lévő *decuriók* milyen sorrendben lássák el a feladatokat. Ugyanígy hibás az a kísérletük, hogy kapcsolatot találjanak a három *decuria* és Vespasianus rendelete között, amely három főben maximalizálta a követségek létszámát (*Marci. Dig.* 50.7.5.6), tudniillik azt feltételezik, hogy egy-egy követet sorsoltak volna ki a három *decuriából*. Vespasianus rendelete ugyanis legfeljebb három, nem pedig pontosan három követről beszél. Ráadásul tudjuk, hogy

küldeni. A sorrend alapján történő követküldés szerepel a *lex Irnitana* következő *caputjában* is (*Irn.* 45/G). Ezek szerint pedig csak a városi tanács tagjai lehettek követek.²³ A fentiekből az is kiderül, hogy alapesetben a követ személyéről nem döntöttek – mivel ez a sorrend alapján eleve adott volt –, csak a követség létszámáról.

A *decuriákba* szervezés elveit nem ismerjük pontosan, a *quam maxime aequaliter* (~ a lehető legméltányosabban/legegyenlőbben) kitételt önmagában nehéz értelmezni,²⁴ utalhat vagyona, létszámra, társadalmi státuszra, életkorra stb. A *lex Irnitana* a leendő bírók kijelölése kapcsán is a bírók három *decuriába* osztásáról beszél, a szövegben pedig itt a *quam aequalis summae* kitétel szerepel (*Irn.* 86). A kutatók egy része ezt a latin *summa* kifejezés különböző jelentéseinek²⁵ megfelelően a következőképpen próbálta értelmezni: *in gleicher Zahl*,²⁶ *et qu'en nombre égal si possible*;²⁷ *de aproximadamente la misma fortuna*;²⁸ míg a többiek – helyesen – általánosabb fordítást adtak: *de la mayor igualdad posible*,²⁹ *as equally as possible*,³⁰ *il più possibile omogenee*.³¹ Joseph Georg Wolf és a *L'Année Épigraphique*-ban szereplő fordítás tehát konkrétan a létszámra gondol, Alvaro d'Ors (és Javier d'Ors) pedig a vagyona,³² és ez utóbbi értelmezést fogadja el Rodríguez Neila is,³³ amikor a bírók vagyoni alapon történő beosztásának megfelelően értelmezi a követi *decuriákat* is (*censeo económico*) – meghagyva azt a lehetőséget is, hogy vagy a rangsorrend számított (ahogyan arra Marci. *Dig.* 50.7.5.5a utal), vagy esetleg egyszerű sorsolással (*por simple sorteo*) döntöttek a sorrendről. Ez utóbbi véleményem szerint egyértelműen kizárható, mert ha sorsolásról lenne szó, azt írná a szöveg – mint a *decuriák* és a *decuriók* esetében –, hogy *sortitionem facito*. Ezzel szemben a *decuriákba* osztásnál következetesen a *distribuere/distributio* különböző alakjai szerepelnek. A tisztán vagyoni alapú beosztás sem prob-

---

a bírókat is három *decuriába* osztották (*Irn.* 86., González Fernández: *The Lex Irnitana*, 211. szerint a három bírói *decuriának* volt szerepe abban, hogy éppen három követi *decuria* lett), így a vespasianusi rendelet hármas száma és a *decuriák* száma közötti egyezés valószínűleg csak a véletlen műve. Souris listája is világosan mutatja, hogy nem lett három fő a standard követi létszám Vespasianus uralkodása után (Souris: *The Size of the Provincial Embassies*, 241–244.).

²³ Nem tudjuk, mennyire volt ez általános szabály. Az *Urs.* 92-ben nem szerepel, a *Troes.*-ben pedig ez a rész nem maradt fenn. Mindenesetre az, hogy a követi *munus* leszűkítették a *decuriókra*, teljesen logikus, a *decuriók* képezték ugyanis a helyi elitet (Alföldy: *Római társadalomtörténet*, 126–127.), ezáltal egy *decurio* már önmagában is némi rangot, presztízst adott a követségnek. Ugyanakkor az, hogy például a vízvezeték építését egy *decurio* vagy egy egyszerű polgár felügyelte, nem volt releváns.

²⁴ Wolf: *Die Lex Irnitana*, 69.: „möglichst gleichmässig”; d'Ors: *La ley flavia municipal (texto y comentario)*, 121: „a poder ser de igual número”; d'Ors: *La ley flavia municipal (traducción)* 546. és d'Ors – d'Ors: *Lex Irnitana (Texto bilingüe)*, 32.: „lo más igualadas que sea posible”; González Fernández: *Epigrafía Jurídica*, 67.: „lo más equitativamente posible”; Crawford in González Fernández: *The Lex Irnitana*, 186.: „as equally as possible”; Lamberti: *"Tabulae Irnitanae"*, 295.: „il più equamente possibile”; AE 1986, nr. 333: 119–120: „le plus équitablement possible”.

²⁵ Heumann – Seckel: *Handlexikon*, 568. (s.v. *summa*): „Summe, Menge Geldes oder anderer Sachen”; OLD 1867 (s.v. *summa*): „total number or amount, amount of money”.

²⁶ Wolf: *Die Lex Irnitana*, 125.

²⁷ AE 1986, nr. 333: 135.

²⁸ D'Ors: *La ley flavia municipal (traducción)*, 565.; d'Ors – d'Ors: *Lex Irnitana*, 72.

²⁹ González Fernández: *Epigrafía Jurídica*, 79.

³⁰ Crawford in González Fernández: *The Lex Irnitana*, 196.

³¹ Lamberti: *"Tabulae Irnitanae"*, 355.

³² D'Ors: *La ley flavia municipal (texto y comentario)*, 121. pedig szintén a létszámra az *Irn.* 44/F-ben.

³³ Rodríguez Neila: *Las legationes de las ciudades*, 244.

lémamentes, mivel a *summa* ugyan alapvetően pénzüsszeget jelent, de vagyont nem. Ennél is fontosabb, hogy a *lex Irnitana* szövege (*Irn.* 86), amelyre a *summa* miatt ez az értelmezés alapul, egyértelműen romlott, az *aequalis summae* helyett *aequalissimet* kell olvasnunk,³⁴ ami a *maxime aequaliter* szinonimája, így valójában nem utal konkrétan sem létszámra, sem vagyontra.³⁵ Azaz a vagy csak a vagyon, vagy csak a létszám alapján történő homogén beosztás nem igazolható, mindemellett az *aequalis*ban mindkettő benne lehet, és a vizsgált helyen feltehetően bővebb is a jelentése: a *duumvir* a lehető legegyszerűsebben ossza be a *decuri*ókat a *decuri*ákba minden tekintetben (életkor, vagyon, státusz stb.). Ugyanakkor érdemes megjegyeznünk, hogy a *decuri*ákba osztást követő sorsolás miatt ennek túl nagy jelentősége nem volt, a sorrend úgyszólván véletlenszerűen alakult ki, így a *decuri*ák tagságának szándékos manipulálása is értelmetlen lett volna a *duumvir* részéről, hiszen a sorsolás miatt úgysem tudta befolyásolni, hogy melyik *decuria* kerüljön előre vagy hátra a sorrendben. A homogén beosztásnak mindenesetre alkalmanként lehetett jelentősége: ha például életkor szerinti beosztás lett volna, akkor az idősebbek *decuri*ájában gondot okozott volna, hogy aki a két beosztás között³⁶ betöltötte a hatvanadik életévét, az kiesett a rendszerből, így idővel aránytalanul kevesebben maradtak volna az idősek *decuri*ájában. Ha a létszámot tekintve lett volna aránytalan a beosztás, akkor pedig azok jártak volna rosszul vagy éppen jól, akik a kisebb létszámú *decuri*ában voltak, ha az ő *decuri*ájukat sorsolták volna ki először, akkor szinte biztos, hogy rájuk került volna a sor, ha viszont utolsóként, akkor a másik két nagyobb létszámú *decuria* miatt kisebb eséllyel lettek volna követeik.³⁷

A városi törvények alapján tehát végső soron egy sorsoláson alapuló sorrend határozta meg a követségbe küldendő *decuri*ók pontos személyét, azaz főszabály szerint a *decuri*óknak csak arról kellett döntenünk, hogy hány követet akarnak küldeni, a követei személyét az előzetesen kisorsolt lista már meghatározta. Van azonban adatunk másfajta rendszerre is: egy Marcianus hely (*Marci. Dig.* 50.7.5-5) szerint a *decuri*ók rangsorrendje – esetleg a tanácsba kerülésük időrendje, de semmiképpen sem sorsolás³⁸ – határozta meg a sorrendet. A két rendszer (sorsolás és rangsorrend) kölcsönösen kizárja egymást. Mivel Marcianus a 3. században alkotott, elképzelhető, hogy ez időbeli változás: a *principatus* idején még sorsolással határozták meg a sorrendet, a 3. században pedig már a tanács eleve meghatározott sorrendjét használták. De az is lehet, hogy a különbség területi, azaz abban a városban, amelyről

³⁴ A helyesírási variánsokhoz a törvények szövegében lásd: d’Ors: *Algunas consideraciones sobre „variantes” y errores*, különösen 787. (-imus/-umus felsőfok végződés).

³⁵ A *summa* egyébként is inkább pénzüsszeget jelentene, nem pedig teljes vagyont. Vö. fent, illetve *summa honoraria*, az utóbbihoz lásd: Duncan-Jones: *The Economy of the Roman Empire*, 82skk, 147skk. Ráadásul a 86. *caput*ban az „eosque quam aequalis summae in decurias tres distribuito” nyelvtanilag is problémát rejt (mit keres benne a *quam*?), az *aequalissime/aequalissime* javításhoz pedig tökéletes párhuzamot ad a 44/F *caput* szövege: „decuriones conscriptosue [...] quam maxime aequaliter in tres decurias distribuito”. Érdekes módon ezt a javítást a kiadók nem jelzik, még ha a kommentár vagy a fordítás alapján egyértelműen így is értelmezik.

³⁶ Az *Irn.* 44/F szövegéből egyértelmű, hogy nem volt minden évben új beosztás. Vö. az *Irn.* 49/K, 76, 78, 86 *caput*ok elejével, ahol valóban évente ismétlődő eseményekről van szó.

³⁷ Természetesen ez függ attól is, hogy milyen időközönként kellett elvégezni a *decuri*ába osztásokat, ha addig nem volt új beosztás, amíg végig nem mentek a teljes névsoron, akkor szintén nem volt értelme a manipulációnak, mert mindenki sorra került.

³⁸ A *decuri*ók rangsorrendjének megállapításához lásd: Ulp. *Dig.* 50.3.1. Konkrét *decuri*ólistához lásd: Canisium és Thamugadi *album*át (ILS 6121 és 6122).

Marcianus írt, nem a városi törvényekből ismert rendszert alkalmazták.³⁹

A követi *decuriába* történő beosztás – és a mentesség – felső életkori határa hatvan év volt. Ennek megtalálhatók a maga párhuzamai,⁴⁰ de magasabb életkori határral is találkozunk.⁴¹ A többihez képest alacsonyabb felső korhatárt valószínűleg az ókori utazás megterhelő volta indokolja, azaz nem volt mindegy, hogy egy idősebb emberre egy olyan feladatot bízunk, amelyet a saját városában kellett elvégeznie, vagy olyat, amely adott esetben több hetes–hónapos utazással járt. Alsó korhatárról nem értesülünk, mivel azonban *decuriókról* volt szó, feltehetően az ő általános alsó korhatáruk volt a követek alsó korhatára is.⁴²

Alapesetben tehát az(oka)t a *decurió(ka)*t kellett követségbe küldeni, ak(ik) éppen az előre megállapított sorrendben következett/következtek, azaz nem a követ személyéről döntöttek, csak a követség létszámáról. Speciális esetekben ettől a sorrendtől el lehetett térni: Hadrianus egy rendelete szerint (Marci. *Dig.* 50.7.5.5), ha alacsonyabb rangúak jöttek volna a sorban, de magasabb rangúakra volt szükség, akkor nem kellett betartani a sorrendet, azaz például egy a császárhoz intézett reprezentatív követség esetén értelemszerűen a város legelőkelőbb, legtekintélyesebb polgárait vagy a legjobb szónokokat küldhették. Ezen felül a *lex Troesmensium* 11 rendelkezett arról, hogy a sürgős ügyben önként jelentkező követ esetében nem kellett betartani az értesítésre vonatkozó határidőket. Ez pedig implicit módon igazolja, hogy ebben az esetben sem kellett a sorrendet betartani, különben nem lett volna értelme az önként jelentkezésnek. Az általános szabályok egységes volta mellett ezek a rendhagyó esetek is indokolhatják a feliratokon megjelenő esetleges anomáliákat.⁴³

A törvények felsorolnak olyan személyeket is, akiket nem lehetett követségbe küldeni: 1. akik a folyó vagy a megelőző évben⁴⁴ tisztségviselők voltak, és még nem számoltak el a hivatalukkal; 2. akik nem tisztségviselőként ugyan, de közpénzeket kezeltek, közügyeket intéztek, és még nem számoltak el a tevékenységükkel, vagy nem fizették vissza a náluk maradt összeget⁴⁵ (*Irn.* 45/G; *Troes.* 11). Ennek a rendelkezésnek az volt a célja, hogy az akár több

³⁹ A *Digesta* és a *Codexek* rendelkezéseit gyakran – jobb híján – általános elveknek tekintjük, de fontos megjegyezni, hogy egy jogtudósnak jogi szakvéleménye/válasza kiadásakor figyelembe kellett vennie a helyi adottságokat. Jó példa erre Pap. *Dig.* 50.5.8, amely egy eredetileg csak Asia provinciára vonatkozó rendelkezést említ, amelyet csak később terjesztettek ki az egész birodalomra. Vagy Ulp. *Dig.* 50.15.3pr., amely az adózással kapcsolatban kifejezetten a Syria provinciában alkalmazott életkori határokról ír. A helyi különbségek alapja lehetett az egyes tartományok – az idő előre haladtával mindinkább egységesülő – saját *lex provinciae*-ja és helytartói *edictuma*.

⁴⁰ A városi építkezéseknél (*munitio*) is hatvan év volt a határ (*Irn.* 83.; *Urs.* 98), illetve még a köztársaság végén Varro a hatvan évet általában mint minden közösségi feladat (*publica negotia*) alóli mentesülés alsó korhatárát jelölte meg, *apud Nonius* 842 (Lindsay).

⁴¹ Hatvanöt év szerepel a bíraskodás esetében (*Irn.* 86/87), hetven év pedig általában mint a közfeladatok alóli mentesség (Ulp. *Dig.* 50.4.3.6, 12; 50.5.2.1; Call. *Dig.* 50.6.6.7), illetve konkrétan a gyámság és személyes közfeladatok alóli mentesség korhatára (Ulp. *Dig.* 50.6.4).

⁴² Értelemszerűen túl fiatalokat/tapasztalatlanokat nem volt érdemes követségbe küldeni. Az 54. *caputban* huszonöt év a tisztségviselésre pályázás alsó korhatára; de általában a *munusok* vállalásának és a közügyek intézésének is (Ulp. *Dig.* 50.4.8; 50.5.2, lásd: Langhammer: *Die rechtliche und soziale Stellung*, 272.), a *legatio* pedig *munus* volt.

⁴³ Vö. Rodríguez Neila: *Las legationes de las ciudades*, i. m.

⁴⁴ A szakirodalom jelentős része szerint itt nem az aktuális és a volt tisztségviselőkről, hanem az aktuális és a leendő, a következő évre megválasztott tisztségviselőkről van szó. Ez az értelmezés azonban tartalmi, de elsősorban nyelvi okokból tarthatatlan, a részletes érveket és a vonatkozó irodalom összefoglalását lásd Illés: *Some Notes*, 222–226.

⁴⁵ Más értelmezés szerint „azokat se küldje követként, akire vagy akikre [az elszámolások] átvételének és ellenőrzésének feladatát bízta...”, lásd például Lamberti: *“Tabulae Irmittanae”*, 297. A 67. *caput*

hónapig is tartó követjárások ne akadályozzák az elszámolások rendes menetét.⁴⁶ Ugyanakkor a fenti személyeket is követségbe lehet küldeni, amennyiben az összes⁴⁷ *decurio* kétharmad része úgy döntött (*Irn.* 45/G) – az előírt kivételesen magas részvételi arány az ügy súlyát is jól jelzi.⁴⁸ Szintén nem lehetett követ az, aki tartozott a városnak (Marci. *Dig.* 50.7.5pr.). Ezt a város azon érdeke indokolhatta, hogy minél hamarabb behajtsa a követeléseit, és nem valószínű, hogy a kérdéses személy megbízhatóságával lett volna gond, mivel a császári kincstár (*fiscus*) adósa lehetett követ (Marci. *Dig.* 50.7.5.2). Feltehetően a követség tekintélye miatt nem lehetett követ az, akinek nem volt perlési joga (*ius postulandi*),⁴⁹ vagy akit gladiátorviadalra ítélték (Marci. *Dig.* 50.7.5.1). Adott esetben az egyes személyek közötti viszonyt is figyelembe vették, így például nem lehetett a vádlott rokonaihoz követségbe küldeni a vádlót (Marci. *Dig.* 50.7.5.3): mivel a követségek el szerettek volna érni valamit, értelemszerűen inkább a család barátját kellett követségbe küldeni, nem az ellenségét.

A fentiekén kívül voltak, akiknek mentességük volt, vagy egyéb hasonló ok miatt nem kellett követségbe menniük. Ha valakit követségbe akartak küldeni (azaz ő a következő a listán), nem kellett a feladatot vállalnia, ha megesküdött rá, hogy 1. elmúlt hatvanéves,⁵⁰ vagy 2. betegség akadályozza (*Irn.* 45/G);⁵¹ vagy 3. ha maga helyett egy helyettes (*vicarius*)⁵² állított ki az *ordóból*⁵³ – ugyanakkor nem lehetett *vicarius* az, akinek saját jogán is

megfogalmazása miatt Crawford értelmezésével értek egyet (González Fernández: *The Lex Irnitana*, 186.), bár mindkét értelmezés elfogadható mind értelmileg, mind nyelvtanilag.

⁴⁶ Vö. *Irn.* 67–71. *caputok*: az elszámolások határideje általában harminc nap lehetett. Feltűnően hangsúlyosak a különböző elszámolások, ugyanakkor az ilyen irányú rendelkezések hiányoznak a korábbi *lex Urs.* 92-ből. Lásd: González Fernández: *The Lex Irnitana*, 212.

⁴⁷ Az összes *decurio* nem ténylegesen az összes *decurio*, adott esetben például a betegeket le lehet vonni. Vö. *Hon. Cod.* 10.32.45 = *CTh.* 12.1.142 (395); *Theod. CTh.* 12.1.84 (381).

⁴⁸ Bár a későbbiekben a kétharmad tűnik standardnak (lásd az előző jegyzetben megadott helyeket és *Ulp. Dig.* 50.9.3.), a városi törvényekben az összes *decurio* kétharmad része kivételesen magasnak számít. A *decuriók* határozatának hatálytalanításához is elég volt kétharmados jelenlét és háromnegyedes többség (*Irn.* 42/D), de egy épület lebontásának engedélyezéséhez elég volt ötven százalékos jelenlét egyszerű többsége (*Irn.* 62). A leggyakoribb arányok a fél, kétharmad és a háromnegyed, de esetenként konkrét számot adtak meg (például az *Urs.* 75: ötven főt). A kérdéshez összefoglalóan lásd: González Fernández: *The Lex Irnitana*, 209.

⁴⁹ A *Ulp. Dig.* 3.1.1.3 szerint nem volt perlési joga a gyerekeknek és a siketeknek, azaz itt praktikus szempontok is megjelennek, hiszen hogyan tudott volna meggyőzően tárgyalni a császárral egy siket (a korban egyébként is rendkívül fontos volt a megfelelő szónoki fellépés).

⁵⁰ Az *Irn.* 44/F *caput* már előírta, hogy a *decuriákba* csak a hatvanévesnél fiatalabbakat osszák be. González Fernández szerint itt azokra céloz a törvény, akik a legutóbbi beosztás óta múltak el hatvanévesek. González Fernández: *The Lex Irnitana*, 212.

⁵¹ A jóval későbbi *Valer. Cod.* 10.65.1 szerint három élő gyermek is mentességet biztosított a *legatio* alól. *Ulp. Dig.* 50.2.2.8; 50.5.2.1; 50.6.4 és 50.4.3.6 alapján a hetvenedik életév vagy az öt gyermek biztosított mentességet általában a *munera civilia* alól.

⁵² *Torrent: Legati municipales*, 96. 71. jegyzet szerint – *Pap. Dig.* 50.7.14-re hivatkozva – az így kijelölt helyettesnek kötelessége volt vállalni a követséget. Valójában éppen a *Torrent* által idézett hely igazolja, hogy nem volt köteles elvállalni, mivel szerepel benne a *voluntate sua* – saját akaratából – kitétel. A részletek ugyanakkor nem tudjuk, az *Urs.* 92 alapján maga a törvény (ez a része nem maradt fent) és a *decuriók* határozata szabályozta ezt részletesen. Az a későbbi fejlemény, hogy a *decuriók* csak a fiaikat nevezhették ki *vicarius*nak, elejét vehette annak a problémának, ha nehezen találtak olyat, aki vállalta volna a helyettesítéssel járó terheket, amiből semmi előnye nem származott.

⁵³ Nem világos, hogy mit jelent itt az *ordo*. Elképzelhető, hogy általában az *ordo decurionumra* utal vissza, és így egyszerűen egy másik *decuriót* kellett helyettesnek kinevezni (González Fernández:

követségbe kellett mennie⁵⁴ (*Irn.* 45/G; *Urs.* 92).⁵⁵ A már fent is említett Marcianus szerint (Marci. *Dig.* 50.7.5.4) a követek helyettesként csak a saját fiaikat küldhették. Nem általános szabályként, de konkrét példákban szintén a fiúk szerepelnek helyettesként *Ulp. Dig.* 50.7.7-ben és *Pap. Dig.* 50.7.8-ban is, így elképzelhető, hogy ez időbeli változás, azaz a 3. századra már valóban csak vagy többnyire a saját fiaikat nevezhették ki követnek.⁵⁶ *Paul. Dig.* 50.7.12*pr.* szerint, ha valaki távollétében és saját költségére vállalt követséget, az más révén is elláthatta azt (*per alium legationem mittere*). Mivel itt nem szerepel a *vicarius* szó, és mert eleve úgy tűnik, hogy *vicariust* bárki állíthatott,⁵⁷ elképzelhető, hogy ebben az esetben (távollétében és saját költségére) nem kellett a *vicarius*ra vonatkozó feltételeket (például, hogy a saját fia legyen) betartani. Ha valaki a fentiek közül egyiket sem tette meg, és rosszhiszeműen (*dolo malo*) nem látta el követi feladatát, 20 000 HS⁵⁸ büntetéssel sújtották (*Irn.* 45/G).

A fenti életkori és egyéb szempontok mellett pusztán a követi feladat ellátása is kétéves mentességet biztosított, de az erre vonatkozó forrásaink – úgy tűnik – ellentmondanak

---

The Lex Irnitana, 212.), ugyanakkor az *Irn.* 40/B-ben az *ordo* szó a *decurió*kon belüli csoportokra utal (González Fernández: *The Lex Irnitana*, 209–210.), és ezért elképzelhető, hogy itt is a *decurió* csoportjaira, azaz a *decuriára* utal vissza, így a helyettesnek ugyanabba a *decuriába* kellett tartoznia. Ez utóbbi értelmezést támogatja, hogy bár a szakirodalomban és egyéb forrásokban (például *Digesta*) az *ordo decurionum* vagy egyszerűen az *ordo* a városi tanácsot szokta jelölni, a *lex Irnitana* fennmaradt szövege soha nem utal *ordó*ként a városi tanácsra, hanem mindig „*decuriók*”-ként (*decuriones [conscripti]*) (vö. a konkordanciát Lamberti: *Tabulae Irnitanae*, 503. (*ordo*), 426–427. (*decuriones*), és hasonló értelemben („a városi tanács tagjai közül”) mindig az *ex decurionibus conscriptis*ve kifejezést használja. *Irn.* 21, 25, 86.

⁵⁴ Azaz, ha például két embert akartak követségbe küldeni, az egyik nem nevezhette ki helyettesének a másikat.

⁵⁵ *Urs.* 92 szabályozása sokkal kevésbé részletes.

⁵⁶ Általános tendencia a család, a családi vagyon terhelése az egyes személyek helyett/mellett. Vö. *Ulp. Dig.* 50.1.2 a *filii familias* hivatalos kiadásait illetően vagy az örökösödéssel kapcsolatban: Illés: *Női szerepek*, 44–46.

⁵⁷ A törvényszövegekben az egyetlen megszorítás az *arbitratu decurionum*, azaz a *decuriók* felügyeletével, jóváhagyásával.

⁵⁸ D’Ors – d’Ors: *Lex Irnitana*, 34. szerint 2000 *sestertius*, a többi kiadó és fordító azonban – helyesen – a 20 000 *sestertius* fogadja el; 2 000 *sestertius* ugyanis túl alacsony a többi büntetési tételhez képest, mint: 10 000 HS: választások akadályozása (*Mal.* 58), nem megfelelő *patronus*-kinevezés (*Irn.* 61), illegális összejövetelek szervezése (*Irn.* 74), kereskedelmi spekulációk (*Irn.* 75); 20 000 HS: ha a tisztviselők nem tették le megfelelően a hivatali esküt (*Irn.* 26); 100 000 HS: az általános törvényszegés (*Irn.* 96). Egyéb városi törvényekben: 100 HS / *iugum*: visszaélés közföldekkel (*Urs.* 82); 1 000 HS: illegális építkezés (*Urs.* 104); 5 000 HS: városon belüli temetés (*Urs.* 73, 74), *scribák* meg nem esketése (*Urs.* 81), nem megfelelő *patronus*-kinevezés (*Urs.* 97), színházi ülésrenddel kapcsolatos visszaélések (*Urs.* 125, 126), választási vesztegetések (*Urs.* 132); 10 000 HS: követségek (*Urs.* 92), vallási ügyekkel kapcsolatos visszaélések (*Urs.* 128), *decuriók* határozatainak végre nem hajtása (*Urs.* 129), *patronus*- és vendégbarát-kinevezéssel kapcsolatos szabálytalanságok (*Urs.* 130, 131), választási csalás (*Troes.* 27); 20 000 HS: az adós ellenállása esetén (*Urs.* 61), megvesztegetés (*Urs.* 93), 50 000 HS: nem megfelelő gabonaosztás (*TH* 17-19); illegális tisztségviselés és tanácstag-ság (*TH* 89skk). A fenti adatokból látszik, hogy a 2000 *sestertius* a *lex Irnitana*ban példátlanul alacsony összeg, de a többi törvényben is döntő többségben magasabbak a büntetések. Ráadásul *Urs.* 92-ben, azaz a párhuzamos helyen is 10 000 *sestertius*, azaz feleannyi a büntetés, mint a *lex Irnitana*-ban, és ugyanígy feleakkora büntetést találunk a *partonusszal* kapcsolatban (*Irn.* 61: 10 000; *Urs.* 97: 5 000). A *legatus*okkal kapcsolatos döntésekhez előírt viszonylag magas részvételi arány miatt pedig azt sem mondhatjuk, hogy a *legatiók* a kisebb jelentőségű ügyek közé tartoztak, és ezért lett volna alacsonyabb a büntetés.

egymásnak. Paul. *Dig.* 50.7.9.1 szerint – Antoninus és Severus⁵⁹ döntését idézve – a követeknek kétéves mentesség járt, függetlenül attól, hogy Rómában vagy a tartományban keresték-e fel a császárt.⁶⁰ Ezzel szemben Diocl. *Cod.* 10.65.3 szerint kétéves mentesség járt a polgári közfeladatok (*munera civilia*) és a tisztségek (*honores*) alól, de csak akkor, ha a tengeren túlról érkezett a követség; azoknak nem járt ez a mentesség, akik közelről érkeztek.⁶¹ Nem világos tehát, hogy a mentesség esetében számított-e a követek által megtett út hossza vagy sem. Az ellentmondás azonban, úgy tűnik, feloldható, mivel Paul. *Dig.* 50.7.9.1 nem pontosítja, hogy mi alól járt mentesség. Diocl. *Cod.* 10.65.3 szerint a követi feladat ellátása két évre mentesített a tisztségek és a közfeladatok alól is, Gord. *Cod.* 10.41.2 alapján azonban úgy tűnik, hogy nem egységes a kétéves mentesség tartalma, mivel itt a követi pozíció a tisztségek (*honores*) mellett szerepel: azonos tisztségek között öt, különböző tisztségek között három év mentesség járt, azaz ez a hely valószínűleg a két követi feladat közötti minimális időt adja meg, nem pedig a követi tisztség miatt kiérdemelt általános mentességet. Így elképzelhető egy olyan értelmezés, hogy a követi tisztség minden körülmények között kétéves mentességet biztosít egy újabb követi feladat alól (Paul. *Dig.* 50.7.9.1), viszont az általános – azaz nemcsak a *legatio*, hanem az összes közfeladat és tisztség alóli – mentesség esetében (Diocl. *Cod.* 10.65.3)⁶² figyelembe kell venni a távolságot. Ennek megfelelően általános mentesség csak akkor járt, ha a követek elég messzire⁶³ mentek; ha a közelbe – például az éppen a tartományukban tartózkodó császárt keresték fel,⁶⁴ vagy itáliai települések a Rómában tartózkodó császárt –, akkor csak a követi feladatok alól kaptak mentességet, a többi *munus* és tisztség alól nem. Bárhogy is legyen, a kisebb településeken a kétéves mentesség – akár csak a *legatio* alól, akár a többi *munus* és tisztség alól – is problémát okozhatott. Bár többen azt a véleményt képviselik, hogy a városi tanács létszáma standard száz fő volt, valójában tudunk ennél jóval kisebb létszámú tanácsokról is, Irniben hatvanhárom fős volt a tanács, de máshol harminc főre is van adat; és az is kérdéses, hogy valóban volt-e valami standard szám.⁶⁵ Egy követségben pedig akár tíz fő is részt vehetett,⁶⁶ így egy kis létszámú tanács esetében a mentességek miatt akár ki is „fogyhattak” a követként szóba vehető *decuriók*ból.

Fontos szempont még a forrásainkban, hogy pontosan kinek járt a mentesség. A vagyoni kiadással járó közfeladatok miatti mentesség ugyanis megillette az egész családot is, de a követi feladat nem tartozott ebbe a kategóriába, így, ha az apa volt már követ, a fiúnak ez alapján nem járt mentesség (Ulp. *Dig.* 50.7.7). Ha valaki helyettest állított maga helyett, akkor az ez alapján járó mentesség nem a helyettest illette, hanem a helyettest állítót, azaz a helyettesnek, ha saját jogán rákerült a sor, nem járt a mentesség (Pap. *Dig.* 50.7.8; Pap. *Dig.*

⁵⁹ Valójában Antoninus és Verus, vagy Severus és Antoninus.

⁶⁰ Az egyes császárok esetében komoly különbség volt abban, hogy mennyi időt töltöttek a fővárosban, Hadrianus például köztudottan sokat utazott szerte a birodalomban, részletesen lásd: Halfmann: *Itinera principum*, i. m.; Kienast–Eck–Heil: *Römische Kaisertabelle*, i. m.

⁶¹ Kétéves mentességről beszél Pap. *Dig.* 50.7.14 és 50.7.8.

⁶² Const. *Cod.* 10.65.4 = *CTh.* 12.1.36 (343) is általános, közfeladatok alóli (*munera, onera*) mentességről beszél a *legatió*kkal kapcsolatban, de nem határozza meg a mentesség időtartamát.

⁶³ Ezt az „elég messzire” távolságot nem tudjuk meghatározni.

⁶⁴ Vö. Dio 68.24.1–2.

⁶⁵ Alföldy: *Római társadalomtörténet*, 126.: „Az egyes városok ordója általában 100 tagot számlált. Csak ritkán tértek el ettől, leginkább Keleten...” Ezzel szemben lásd: Nicols.: *On the Standard Size of the Ordo Decurionum*, 712–719. Leginkább „a csak ritkán tértek el ettől” kitétel a kérdéses, vannak ugyan adataink száz fős tanácsra, de hogy ez mennyire volt általános, azt valójában nem tudjuk. A témához lásd még Duncan-Jones: *The Economy of the Roman Empire*, 293skk.

⁶⁶ A követség létszáma nem feltétlenül állt arányban a város lélekszámával vagy az ügy súlyával.

50.7.14). A *legatio* által biztosított mentesség akkor is megmaradt, ha ugyanabban az ügyben merült fel probléma, és újra követet kellett küldeni (Paul. *Dig.* 50.7.9).⁶⁷

Maga a követség időtartama is biztosított bizonyos „védelmet”, Afr. *Dig.* 50.7.4 szerint – bár részleteket nem tudunk – a követ ellen a követség időtartama alatt bizonyos típusú pereket nem lehetett indítani. Ha pedig már rábíztak egy követi feladatot, akkor a követség időtartama alatt egyéb közfeladatot sem lehetett rábízni. Ugyanakkor, ha már rábíztak valami közfeladatot, akkor azon felül még a *legatiót* is rábízhatták (Mod. *Dig.* 50.7.17.1). Ezek miatt természetesen fontos meghatározni, hogy a *legatio* időtartama mettől meddig tartott.⁶⁸ Scaev. *Dig.* 50.7.6 szerint a követ már attól fogva követnek számított, hogy kinevezték, nem csak attól számítva, hogy a rendeltetési helyére ért. A *legatio* végének a városba való visszaérkezést tekintették, nem pedig a követi feladat ellátását (azaz az üzenet átadását stb.), de ha valaki szándékosan húzta az időt, akkor azt kellett figyelembe venni, hogy mennyi idő alatt lehetett volna visszaérnie (Ner. *Dig.* 50.5.4). Azaz a megbízott személy a kinevezéstől egészen a visszatérésig követnek számít.

A követek követi idejük alatt költségtérítést/napidíjat (*legativum, diarium, viaticum*) is kaptak (Ulp. *Dig.* 50.7.3), amelynek pontos összegéről a *decuriók* döntöttek (Irn. 46/H) háromnegyedes többséggel (Irn. 79). Ha a követ időközben meghalt, akkor a családnak nem kellett visszafizetnie a pénzt a város számára (Paul. *Dig.* 50.7.11.1).⁶⁹ Ugyanakkor a követek vissza is utasíthatták a költségtérítést, és ún. *legatio gratuita* keretében saját maguk fedezhették a költségeket (Ulp. *Dig.* 50.7.3).⁷⁰ Ez azért volt különösen fontos – aminek tényét a feliratokon gyakran meg is örökítették –, mert forrásaink szerint a korszak végéig szempont volt a követi költségeken való spórolás. Ez volt a célja Vespasianus rendeletének is, amely három főben maximalizálta az egyes követségek létszámát (Marci. *Dig.* 50.7.5.6), de ugyanez lehetett az egyik célja annak a rendelkezésnek is, hogy a tartományok városainak közös követséget kellett küldeniük,⁷¹ illetve a helytartónak előzetesen meg kellett vizsgálnia, hogy mely ügyeket továbbítsák mindenképpen a császárhoz, a többi ügyben viszont neki kellett döntenie.⁷² Sőt, Mod. *Dig.* 50.7.17 szerint egy személyre több követi feladatot is bízhattak, különösen akkor, ha ezzel spórolni tudtak. Azaz, ha például követet küldtek a császárhoz, akkor útközben akár a helytartónak is átadhatott egy kérvényt, és ha éppen útba esett, egy leendő *patronust* is felkérhetett. Plinius leveleinek (10.43–44) köszönhetően konkrét esetet is ismerünk a követi költségekre és az ezeken való központi spórolásra: Byzantion városa évente üdvözlő követséget küldött a császárnak (12 000 *sestertius*) és Moesia helytartójának (3000 *sestertius*), Plinius ezt a gyakorlatot meg akarta szüntetni, Traianus egyetértett azzal,

⁶⁷ Bár van adatunk arra, hogy valaki ugyanabban az ügyben többször is követként szerepel: ILS 6780.

⁶⁸ Nem mindig volt egyértelmű, hogy ki számított követnek. Scaev. *Dig.* 50.7.6.1: ha kérdéses, hogy valaki követ-e, azt a *praetor* vizsgálja ki. Egy ilyen esetet találunk Mod. *Dig.* 50.1.36-ban is (lásd lent). Ulp. *Dig.* 50.7.15 szerint pedig, aki *legatio liberával* (~ magánügyben, de hivatalos támogatással) volt távol, azaz élvezte a követeknek járó előnyöket (vö. Plin. *Ep.* 10.45, 120–121., ehhez lásd: Sherwin-White: *The Letters of Pliny, ad locc.*), azt nem tekintették közügyben távollévónak (azaz követnek).

⁶⁹ Hasonló problémát tárgyal Valer. *Cod.* 10.65.2, ami szintén azt sugallja, hogy nem mindig volt egyértelmű, kinek milyen összegeket kellett visszafizetni az érintett személy halála esetén.

⁷⁰ Ez esetben a *munus legationis* személyes (*munus personale*) helyett vegyes közfeladattá (*munus mixtum*) vált.

⁷¹ Theod. *CTh.* 12.12.7 (380).

⁷² Theod. *Cod.* 10.65.5 = *CTh.* 12.12.12 (392); Theod. II *Cod.* 10.65.6 (*praeses*) = *CTh.* 12.12.15 (*praefectus praetorio*) (416); Theod. *CTh.* 12.1.186 (381): africai követség a *comes* közvetítésével; Dio 52.30.9. A kérdéshez lásd még: Williams: *Antoninus Pius*, i. m.

hogy nem kell követeket küldeni, elég az üdvözlő határozatot (*pséphisma*) a helytartón keresztül eljuttatni a császárhoz.⁷³

Végezetül szólnunk kell a *legatiók* megfelelő ellátásáról, illetve ennek ellenőrzéséről is. Egyes kutatók szerint azért küldtek egynél több követet, hogy ha az egyiknek baja esett, akkor a másik még el tudta látni a feladatot, illetve tudták egymást ellenőrizni.⁷⁴ A követeknek a *legatiót* a *decuriók* utasításának (*mandata decurionum*) megfelelően kellett ellátniuk,⁷⁵ és a lehető leggyorsabban. Ha nem így tettek, akkor az ügy értékének megfelelő büntetésben részesültek (*Irn.* 47/1),⁷⁶ és akár a városi tanácsból is kizárhatók voltak (Ulp. *Dig.* 50.7.1). Hogy valaki megfelelően látta-e el a követséget, vagy esetleg *vis maior* miatt szenvedett késlekedést, azt a tanács ítélte⁷⁷ meg (Ulp. *Dig.* 50.7.2.1).⁷⁸ Annak érdekében, hogy a *legatiót* minél gyorsabban végrehajtsák, a követ követi ideje alatt sem saját,⁷⁹ sem mások egyéb ügyeit (*negotium*)⁸⁰ nem intézhette (Paul. *Dig.* 50.7.9.2). Ezen szabály alól azonban voltak kivételek: a követ követi ideje alatt is eljárhatott azokban az ügyekben, amelyek kárt (*damnum*) vagy jogsérelmet (*iniuria*)⁸¹ okoztak volna neki (Paul. *Dig.* 50.7.10; 50.7.11), továbbá intézhette gyámoltjai ügyeit is (Paul. *Dig.* 50.7.12.1).

A fenti összefoglalás jól mutatja, hogy a rómaiak milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a birodalmon belüli követségeknek, és adott esetben ez milyen komoly terhet jelenthetett a követi feladatot ellátó magánszemélyeknek. A vitathatatlanul fennálló különbségek ellenére

⁷³ Vö. Sherwin-White: *The Letters of Pliny*, 625–627. Fontos és kevésbé vizsgált kérdés, hogy a városok szempontjából milyen gyakoriak voltak a *legatiók*. Az, hogy a császárhoz rengeteg követség érkezett (lásd fent), önmagában nem bizonyít semmit. Ha Alföldy Géza becslését fogadjuk el (Alföldy: *Római társadalomtörténet*, 99.), azaz összesen kétezer várossal számolunk, és évente mindegyik csak egy követséget küldött, az is átlagosan napi öt és fél követség a császárnál csak a városokból. Kérdéses, hogy Byzantion példájának általánosítása (vö. Rodríguez Neila: *Las legationes de las ciudades*, 227–228.) az évi egy-egy rendszeres követséggel a császárhoz és Moesia helytartójához (Plin. *Ep.* 10.43–44) mennyire helytálló. Maga a kontextus azt sugallja, hogy semennyire, mert Plinius nem általános, hanem konkrét esetben kért jóváhagyást Traianustól, ráadásul, ha ez az adott korban és tartományban teljesen általános lett volna, akkor miért csak Byzantion szerepel nála, és miért nincs erre általános eljárás.

⁷⁴ Vö. Mod. *Dig.* 50.1.36: levéllel kísért határozatot küldtek a császárnak, és a levélben szerepelt, hogy ki adja át a határozatot a császárnak, de a követi költségek megszerzése miatt ezt meghamisították.

⁷⁵ Az utasításokat minden valószínűség szerint írásban kapták meg, vö. az előző jegyzetben is hivatkozott Mod. *Dig.* 50.1.36; illetve Theod. II *Cod.* 10.65.6 = *CTh.* 12.12.15 (416): az összes a városban tartózkodó *curialis* aláírásával megerősítve.

⁷⁶ Más kérdés, hogy ha eleve el sem vállalták a *legatiót*, akkor ebben az esetben előre meghatározott büntetés (20 000, illetve 10 000 *sestertius*) járt.

⁷⁷ A Theod. *Cod.* 10.65.2.2 (392) szerint ezzel szemben a helytartónál (*praeses*) lehetett vádat emelni – a konkrét esetben a város jogi képviselőének elhanyagolása miatt, de a követség el nem látása (*adlegatio deserta*) címén.

⁷⁸ Viszont a követtárs késlekedése nem róható fel annak, aki megfelelően járt el: Ulp. *Dig.* 50.7.2.2.

⁷⁹ A követ még azokban a saját ügyeiben sem járhatott el, amelyek akár a *legatióval* is összefüggésben voltak, lásd: Ulp. *Dig.* 50.7.2: követ nem léphetett fel városával szemben, legfeljebb másvalaki közvetítésével; Mod. *Dig.* 50.7.16: csak külön uralkodói engedéllyel adhatott át saját ügyeire vonatkozó kérvényt.

⁸⁰ Nem tudjuk, ez pontosan milyen típusú ügyeket jelentett. Egy konkrét esetben értesülünk arról, hogy ugyan egy *senatus consultum* tiltotta, hogy a követ a saját ügyeivel foglalkozzon (*negotia, res privatae*), a követség befejezése előtti házvásárláson Scaevola mégsem talált semmi kivétlivalót (Scaev. *Dig.* 50.7.13).

⁸¹ Ezeket lásd: Földi–Hamza: *A római jog története*, 565–568.

ügy tűnik, hogy a követküldések alapelvei viszonylag keveset változtak a császárság első három évszázada alatt, sőt akár azon is túl.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

- Codex Iustinianus (Cod.)*. In: Krüger, Paul (ed.): *Corpus Iuris Civilis*. Vol. II. *Codex Iustinianus*. Berolini, 1963.
- Codex Theodosianus (CTh.)*. In: Mommsen, Theodor – Krüger, Paul (eds.): *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges Novellae ad Theodosianum Pertinentes*. Berolini, 1905.
- Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*.
- Digesta Iustiniani (Dig.)*. In: Krüger, Paul – Mommsen, Theodor (ed.): *Corpus Iuris Civilis*. Vol. I. *Institutiones*. *Digesta*. Berolini, 1889.
- Dio Cassius*. In: Boissevain, Ursulus Philippus (ed.): *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt*. Vol. I-V. Berolini, 1895–1931.
- L'Année Épigraphique (AE)*.
- Lex Irnitana (Irn.)*. In: *The Lex Irnitana: a New Copy of the Flavian Municipal Law*. *The Journal of Roman Studies*, vol. 76. (1986) 153–181, magyarul: Illés Imre Áron: *A lex Irnitana (egy Flavius-kori municipium törvénye)*. Szeged, 2007.
- Lex Troesmensium (Troes.)*. In: Eck, Werner: *Die lex Troesmensium: ein Stadtgesetz für ein municipium civium Romanorum*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 200. (2016), 579–580, magyarul: Illés Imre Áron: *Troesmis város törvénye a Kr. u. 2. század végétől*. *Belvedere Meridionale*, vol. 31. (2019) No. 1. 89–99.
- Lex Ursonensis (Urs.)*. In: Crawford, Michael H. (ed.): *Roman Statutes I*. London 1996. 400–417, magyarul: Janszó Miklós – Szabó Ádám Ágoston: *Városi törvények a római köztársaság utolsó századából*. Szeged, 2009. 27–50.
- Nonius*. In: Lindsay, Wallace M.: *Nonii Marcelli de compendiosa doctrina libri XX*, vol. I-III. Lipsiae, 1903.
- Plinius: Epistulae (Plin. Ep.)*. In: Kukula, Richard Cornelius: *Plinius minor. Opera*. Lipsiae, 1923., magyarul: Borzsák István et al. (ford.): *Iffabb Plinius: Levelek*. Budapest, 1966.
- Plinius: Panegyricus (Plin. Pan.)*. In: Kukula, Richard Cornelius: *Plinius minor. Opera*. Lipsiae, 1923., magyarul: Hoffmann Zsuzsanna (ford.): *Panegyricus Traianus császár dicsőítésére*. Szeged, 2006.
- Polybius*. In: Dindorf, Ludovicus – Büttner-Wobst, Theodorus (ed.): *Polybii Historiae Vol. II, libri IV-VIII*. Stutgardiae, 1995., magyarul: Muraközy Gyula et al. (ford.): *Polübiosz történeti könyvei*. I-II. Máriabesnyő–Gödöllő, 2002.
- Tabula Heracleensis (TH)*. In: Crawford, Michael H. (ed.): *Roman Statutes I*. London 1996. 363–69., magyarul: Janszó Miklós – Szabó Ádám Ágoston: *Városi törvények a római köztársaság utolsó századából*. Szeged, 2009. 10–20.

Szakirodalom

- Abbott, Frank Frost – Johnson, Allan Chester: *Municipal Administration in the Roman Empire*. Princeton, 1926.
- Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet*. Budapest, 2000.
- Burton, Graham P.: *The Resolution of Territorial disputes in the Provinces of the Roman Empire*. *Chiron*, vol. 30. (2000) 195–216.
- Castro-Camero, Rosario de: *Ordo decurionum y legaciones municipales estudio palinogenésico de D. 50, 7 De legationibus*. In: Melchor Gil, Enrique – Pérez Zurita, Antonio D. – Rodríguez Neila, Juan Francisco (eds.): *Senados municipales y decuriones en el Occidente romano*. Sevilla, 2013. 69–96.
- d'Ors, Alvaro: *La ley flavia municipal (traducción)*. AHDE, vol. 54. (1984) 535–573.
- d'Ors, Alvaro: *La ley flavia municipal (texto y comentario)*. Romae, 1986.
- d'Ors, Alvaro – d'Ors, Javier: *Lex Irnitana (Texto bilingüe)*. Santiago de Compostela, 1988.

- d'Ors, Xavier: *Algunas consideraciones sobre „variantes” y errores en las distintas copias de la lex Flavia municipalis*. In: José, L. Linares (ed.): *Liber amicorum, Juan Miquel: estudios romanísticos con motivo de su emeritazgo*. Universitat Pompeu Fabra, 2006. 749–804.
- Duncan-Jones, Richard: *The Economy of the Roman Empire. Quantitative Studies*. Cambridge, 1974.
- Eck, Werner: *Diplomacy as Part of the Administrative Process in the Roman Empire*. In: Eilers, Claude (ed.): *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*. Leiden–Boston, 2009. 203–207.
- Eck, Werner: *Die lex Troesmensium: ein Stadtgesetz für ein municipium civium Romanorum*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 200 (2016) 565–606.
- Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*. Budapest, 1999.
- González Fernández, Julián: *The Lex Irnitana: a New Copy of the Flavian Municipal Law*. *The Journal of Roman Studies*, vol. 76. (1986) 147–243.
- González Fernández, Julián: *Epigrafía Jurídica de la Bética*. Roma, 2008.
- Halfmann, Helmut: *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*. Stuttgart, 1986.
- Heumann, Hermann Gottlieb – Seckel, Emil: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Jena, 1929.
- Illés Imre Áron: *Some Notes on the Interpretation of Chapter 11 of the Lex Troesmensium and Chapter G (45) of the Lex Irnitana*. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 61. (2021) 219–229.
- Illés Imre Áron: *Női szerepek a római városok közéletében különös tekintettel a késő római kodifikációra*. *Acta Antiqua et Archaeologica. Supplementum*, vol. 16. (2022) 44–46.
- Kelemen Miklós: *Az igazgatás szolgálata*. Budapest, 2022.
- Kienast, Dietmar – Eck, Werner – Heil, Matthäus: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt, 2017⁶.
- Kolb, Anne: *Transport und Nachrichtentransfer in Römischen Reich*. Berlin, 2000.
- Lamberti, Francesca: *"Tabulae Irnitanae" municipalità e "ius Romanorum"*. Napoli, 1993.
- Langhammer, Walter: *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbstverwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2.–4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit)*. Wiesbaden, 1973.
- Liebenam, Wilhelm: *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Amsterdam, 1967. (eredetileg 1900)
- Millar, Fergus: *The Emperor in the Roman World (31 BC – AD 337)*. London, 1977.
- Neesen, Lutz: *Die Entwicklung der Leistungen und Ämter (munera und honores) im römischen Kaiserreich des zweiten bis vierten Jahrhunderts*. *Historia*, vol. 30. (1981) 203–235.
- Nicols, John: *On the Standard Size of the Ordo Decurionum*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, vol. 105 (1988) 712–719.
- Nicols, John: *Civic Patronage in the Roman Empire*. Leiden–Boston, 2014.
- Oxford Latin Dictionary*. Oxford, 1968.
- Pólay Elemér: *A római polgárokat terhelő közszolgáltatások rendje Arcadius Charisiusnak, a dígeszták posztklasszikus jogászának művében*. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, vol. 27. (1980) 295–306.
- Rodríguez Neila, Juan Francisco: *Las legationes de las ciudades y su regulación en los estatutos municipales de Hispania*. *Gerión*, vol. 28. (2010) 223–273.
- Sherwin-White, Adrian Nicolas: *The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary*. Oxford, 1966.
- Souris, George Aristophanis: *The Size of the Provincial Embassies to the Emperor under the Principate*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 48. (1982) 235–244.
- Talbert, Richard J. A.: *The Senate of Imperial Rome*. Princeton, 1984.
- Takács László: *A római diplomácia*. Budapest, 2013.

- Torregay Pagola, Elena: *Legationes cívicas y provinciales: la comunicación política entre Hispania y Roma en época imperial*. In: Ortiz de Urbina, E. (ed.): *Magistrados locales de Hispania. Aspectos históricos, jurídicos, lingüísticos*. Vitoria-Gasteiz, 2013.
- Torrent, Armando: *Legati municipales: lex Irnitana Caps. 44–47*. *Hispania Antigua*, vol. 35. (2011) 83–111.
- Walbank, Frank William: *A Historical Commentary on Polybius*. I. Oxford, 1957.
- Williams, Wynne: *Antoninus Pius and the Control of Provincial Embassies*. *Historia*, vol. 16. (1967) 470–483.
- Wolf, Joseph Georg: *Die Lex Irnitana. Ein römisches Stadtrecht aus Spanien*. Darmstadt, 2011.

IMRE ÁRON ILLÉS

Local regulations of municipal embassies in the Roman Empire.

The aim of this study is to briefly present the most important features of Roman municipal embassies, mainly on the basis of Roman legal sources (municipal laws and late Roman codification), with brief but far from exhaustive references to some literary and inscriptional sources. Accordingly, I will describe the process of appointing ambassadors, the most important exemptions, and other reasons that, in the interests of the city, prevented someone from becoming an ambassador; the conditions under which a deputy could be appointed; how the funding of embassies was managed; and the consequences of not or not properly performing the duties of an ambassador.